

Ἀναφορὰ στὶς ἀπόψεις τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου γιὰ τὸν ρεαλισμὸ τῆς θ. Εὐχαριστίας καὶ τὴν πρακτικὴ τῆς ἱ. Ἐξομολογήσεως

ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ*

I. Ἡ θεία Εὐχαριστία

1. Τὸ γεγονός τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀναλύθηκε ἀπὸ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο τόσο βαθιὰ καὶ ἀναλυτικὰ, ὥστε ὁ ἱερὸς ἄνδρας νὰ χαρακτηρισθεῖ δίκαια «διδάσκαλος» (maître) τῆς θ. Εὐχαριστίας. Βέβαια, δὲν ὑπάρχει προγενέστερος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας (πλὴν κάποιων Ἀπολογητῶν), πού νὰ μὴν ἀνέφερε ἢ νὰ μὴν τόνισε τὸ κορυφαῖο τοῦτο Μυστήριον. Τώρα ὅμως, ὁ προσεκτικὸς ἐρευνητὴς τοῦ Χρυσοστόμου ἔχει τὴν ἐντύπωση ὅτι ὅλη σχεδὸν ἡ Τριαδολογία του καὶ ἡ Χριστολογία του ἀναπτύσσονται, γιὰ νὰ καταδειχθεῖ ὡς ἀπόλυτη συνέπεια ὁ ρεαλισμὸς τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Θεολογεῖ γιὰ τὴν ὁμοουσιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, διότι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὡς Θεὸς ἀληθινὸς μπορεῖ νὰ προσλάβει τὴν ἀνθρώπινη φύση, γιὰ νὰ τὴν ἀγιάσει καὶ νὰ τὴν θεώσει. Θεολογεῖ γιὰ τὴν ἔνωση τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, διότι μόνο ἔνεκα τῆς ἐνότητος αὐτῆς μποροῦσε νὰ θεωθεῖ καὶ ἀγιασθεῖ ἡ ἀνθρώπινη φύση, ἡ ὁποία ἔνεκα τῆς πώσεως εἶχε νεκρωθεῖ, εἶχε χάσει τὴν ἀληθινὴ ζωὴ. Ἡ ἐνανθρώπηση ἐγίνε γιὰ νὰ ἀναδημιουργηθεῖ ἡ ἀνθρώπινη φύση, γιὰ νὰ προσφερθεῖ νέα φύση ἀνθρώπινη, νέα «ζύμη», ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὸν θάνατο. Τὴν νέα αὐτὴ ἀνακαινισμένη φύση, αὐτὴν πού τώρα ἔχει «ζωὴν τὴν ἀθάνατον», τὴν ἀπολαμβάνουμε ὡς «τροφήν» στὴν «τράπεζα» τῆς θείας Εὐχαριστίας¹. Θεολογεῖ δηλαδὴ γιὰ τὸν ρεαλισμὸ τῆς

---

* Ὁ Στυλιανὸς Γ. Παπαδόπουλος εἶναι Ὁμ. Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. «Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τὸ σῶμα αὐτοῦ ἔδωκεν . Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ προτέρα τῆς σαρκὸς φύσις, ἡ ἀπὸ γῆς διαπλασθεῖσα, ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐφθασε νεκρωθῆναι καὶ ζωῆς γενέσθαι ἔρημος, ἐτέ-

ένανθερωπήσεως και τὸν ρεαλισμὸ τῆς θεώσεως τῆς προσληφθείσας ἀνθρώπινης φύσεως, γὰρ νὰ δείξει ὅτι, προσφέροντας τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, προσφέρει στὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας πραγματικὴ καὶ μάλιστα θεωμένη ἀνθρώπινη φύση, ἀνακαινισμένη καὶ ἁγιασμένη.

Ἐν ὅλῃ ἡ θεία οἰκονομία, ἀπὸ τὸ ἔργο τῶν προφητῶν γιὰ τὴν ἔλευση τοῦ Μεσσία καὶ τὴν Ἐνανθρώπηση ἕως τὴν Σταύρωση, τὴν Ἀνάσταση, τὴν Ἀνάληψη καὶ τὴν Πεντηκοστή, ἐκτυλίχθηκε ἔτσι, ὥστε νὰ φθάσουμε στὴν σωτηρία ἐνότητα τοῦ πιστοῦ μὲ τὸν Θεὸ διὰ τῆς θείας Εὐχαριστίας. Ἐπαναποκτᾶ τὴν χαμένη σχέση - ἐνότητα μὲ τὸν Θεὸ ὁ ἄνθρωπος, λαμβάνοντας στὴν θεία Εὐχαριστία τὴν θεωμένη ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ. Ἡ σχέση ἀποκαθίσταται μόνο μέσω τῆς λήψεως τῆς θ. Εὐχαριστίας. Ὅλα, ἐπομένως, ὅσα σκοπὸ ἔχουνε τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, καταλήγουν καὶ ἀνακεφαλαιώνονται στὴν θεία Εὐχαριστία, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν πνευματικὸ ἀγῶνα τοῦ πιστοῦ.

2. Μυστήριο ἄγνωστο σὲ ἀγγέλους καὶ Προφῆτες

Τὸ μυστήριον τῆς θ. Εὐχαριστίας συνιστᾶ, ἐπισημαίνει ὁ ἱερός Χρυσόστομος, γεγονὸς ἄγνωστο στοὺς ἀνθρώπους τῆς Π.Δ. Κανεὶς τότε δὲν μίλησε περὶ τοῦ τρώγειν σάρκα, προκειμένου νὰ ἐπιτύχει τὴν σωτηρία². Τὸ Μυστήριον τοῦτο ἀγνοοῦσαν καὶ οἱ ἄγγελοι, οἱ ὅποιοι ἀκόμα καὶ στὴν ἐποχὴ πού αὐτὸ τελεῖται, μόνο νὰ τὰ ἰδοῦνε μποροῦν, ὄχι νὰ τὸ τελέσουν³. Ὑπογραμμίζει, μάλιστα, ὅτι ὁ Κύριος δῆλωσε τὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας μὲ ὄρους καὶ σχήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, μὲ τὴν διαδικασία τοῦ τρώγειν καὶ πίνειν σάρκα καὶ αἷμα. Ὁ Χρυσόστομος χρησιμοποιεῖ περὶ σχήματα καὶ γίνεται ἀκόμα παραστατικότερος, ἀλλὰ καὶ «ἀποκρουστικότερος», προκειμένου νὰ δείξει καὶ νὰ πείσει γιὰ

ραν, ὡς ἂν εἶποι τις, μᾶζαν καὶ ζύμην ἐπεισήγαγε, τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, φύσει μὲν οὐσαν τὴν αὐτὴν, ἁμαρτίας δὲ ἀπηλλαγμένην καὶ ζωῆς γέμουσαν. Καὶ πᾶσιν ἔδωκεν αὐτῆς μεταλαμβάνειν, ἵνα ταύτῃ τρεφόμενοι καὶ τὴν προτέραν ἀποθέμενοι τὴν νεκρὰν εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἀθάνατον διὰ τῆς (=ἀγίας) Τραπέζης ἀνακρασθῶμεν ταύτης» (Εἰς Α΄ Κορ., Ὁμιλ. ΚΔ΄ 2: PG 61, 201).

2. «Ὅτι μὲν γὰρ προφήται ἀνέστησαν ἤδυσαν, εἰ καὶ μὴ οὕτω σαφῶς εἰρήκασιν αἱ Γραφαί. Ὅτι δὲ σάρκα τις ἔφαγεν οὐδέποτε οὐδεὶς εἶπεν ἐκείνων ... διὸ καὶ ἀναγκαῖον μαθεῖν τὸ θαῦμα τῶν μυστηρίων ... «ἐν σῶμα γινόμεθα καὶ μέλη, φησὶν, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ» (Ἐφ. 5, 30). (Εἰς Ἰωάν. Ὁμιλ. ΜΣΤ΄ 2: PG 59, 20).

3. PG 58, 743.

τὸν ρεαλισμὸ τοῦ Μυστηρίου (Ίω. 6,50-56. Ματ. 6,26-8), γιὰ νὰ ἐξηγήσει πῶς καὶ γιὰτὶ στὸ Μυστήριον πραγματώνεται κοινωνία - ἔνωση μὲ τὸν Χριστό⁴.

3. Ταυτότητα Εὐχαριστίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ Εὐχαριστίας τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου ἔνεκα τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος

Προβληματισμοὶ καὶ ἀμφισβητήσεις γιὰ τὴν σχέση τῆς Εὐχαριστίας, πού ὁ ἴδιος ὁ Κύριος τέλεσε στὴν διάρκεια τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, καὶ τῆς Εὐχαριστίας πού μυριάκις τελεῖται στοὺς ναοὺς τῆς Ἐκκλησίας, ἀνάγκασε τὸν Χρυσόστομο νὰ μιλήσει γιὰ τὸ θέμα ἐπανειλημμένα καὶ νὰ ἐξηγήσει τὴν σχέση ταυτότητας μεταξὺ τῆς μίας ἐκείνης τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου καὶ τῶν πολλῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ταυτότητα ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ στὸ γεγονός ὅτι τώρα, στὴν Ἐκκλησία, γιὰ τὴν Εὐχαριστία χρησιμοποιοῦνται τὰ χέρια, τὸ πνεῦμα καὶ ὁ νοῦς τοῦ ἱερέα, ὅμως ἡ Εὐχαριστία πραγματώνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό, δηλαδή ἀπὸ τὸ τρίτο πρόσωπο τῆς ἁγίας Τριάδας, τὸ ἅγιο Πνεῦμα, πού στέλλεται ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἐπεμβαίνει καὶ μεταβάλλει (θ. Λειτουργία: «κατάπεμψον τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου· τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον αἶμα τοῦ Χριστοῦ σου... Μεταβαλὼν τῷ Πνεύματι σου τῷ Ἁγίῳ») τὸν κοινὸ ἄρτο καὶ τὸν κοινὸ οἶνο σὲ σῶμα καὶ αἶμα Χριστοῦ. Ὁ «ἀγιάζων» δηλαδή, αὐτὸς πού ἐνεργεῖ, ὥστε νὰ γίνονται τὰ δῶρα τῶν ἀνθρώπων σῶμα καὶ αἶμα Κυρίου, εἶναι πάλι ὁ Θεός. Πρόκειται, λοιπόν, γιὰ τὴν ἴδια Εὐχαριστία πάντοτε, πρὸς τὴν ὁποία σὲ τίποτε δὲν διαφέρουν οἱ πολλῆς, σὲ τίποτα δὲν ὑστεροῦν οἱ πολλῆς ἀπὸ τὴν πρώτη⁵. Καὶ οἱ ἰδρυτικοί

---

4. «...Τούτῳ (=μὲ τὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας) ἡμεῖς τρεφόμεθα, τούτῳ ἀναφυρόμεθα καὶ γεγόναμεν ἡμεῖς Χριστοῦ σῶμα ἐν καὶ σὰρξ μία ... αὐτός (=ὁ Χριστός) ἡμᾶς τρέφει οἰκείῳ αἵματι καὶ διὰ πάντων ἡμᾶς ἑαυτῷ συμπλέκει ... Ἐνὶ ἐκάστῳ τῶν πιστῶν ἀναμίγνυσιν ἑαυτὸν διὰ τῶν μυστηρίων. Καὶ οὕς ἐγέννησεν ἐκτρέφει δι' ἑαυτοῦ καὶ οὐκ ἄλλῳ ἐκδίδωσι. Καὶ τούτῳ σε πείθων πάλιν, ὅτι σάρκα ἔλαβε τὴν σὴν» (Εἰς Ματθ., Ὁμιλ. ΠΒ' 5: PG 58, 744). «Γέγονας (=ἄνθρωπε) υἱός (=Θεοῦ) καὶ Τραπεζῆς ἀπολαύων πνευματικῆς, σιτούμενος τὰς σάρκας καὶ τὸ αἶμα τὸ ἀναγεννήσάν σε» (Εἰς Ψαλμ. 144,1: PG 55, 464).

5. «Ἡ προσφορὰ (=Εὐχαριστίας) ἡ αὐτὴ ἐστὶ, καὶ ὁ τυχὼν (=ιερέας) προσενέγκῃ (=προσφέρει) καὶ Πάυλος καὶ Πέτρος. Ἡ αὐτὴ ἐστὶν ἢ ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς ἔδωκε καὶ ἦν νῦν οἱ ἱερεῖς ποιοῦσιν. Οὐδὲν αὐτῆ ἐλάττων ἐκείνης, ὅτι καὶ ταύτην οὐκ ἄνθρωποι ἀγιάζουσιν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ καὶ ἐκείνην ἀγιάσας. Ὡσπερ γὰρ τὰ ρήματα, ἅπερ ὁ Θεὸς ἐφθέγγετο, τὰ αὐτὰ ἐστὶν, ἅπερ ὁ ἱερεὺς καὶ νῦν λέγει, οὕτω καὶ ἡ προσφορὰ ἡ αὐτὴ ἐστὶ καὶ τὸ βάπτισμα ὅπερ ἔδωκεν» (Εἰς Β' Τιμ., Ὁμιλ. Β' 4: PG 62, 612). «Πιστεύσατε τοῖνοι... ὅτι ... καὶ νῦν ἐκεῖνο τὸ δεῖπνόν

λόγοι τοῦ Μυστηρίου, μέ τούς ὁποίους ὁ Κύριος τέλεσε καί παρέδωσε αὐτό, αὐτοί οἱ ἴδιοι ἐπαναλαμβάνονται στους αἰῶνες.

Αὐτά εἶναι δυνατὸ νὰ γίνουν πραγματικότητα, διότι ἀπὸ τὴν Πεντηκοστή καί μετὰ ἐνεργεῖ καί συνεχίζει τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, τὸ τρίτο πρόσωπο τῆς ἁγίας Τριάδας, Θεὸς καί Αὐτό, ὁμοούσιο πρὸς τὸν Πατέρα καί τὸν Υἱό, ὁ Παράκλητος, τὸν ὁποῖο ὑποσχέθηκε ὁ Υἱὸς ὅτι θὰ στείλει στὸν κόσμον μετὰ τὸ τέλος τῆς δικῆς του οἰκονομίας στὴν γῆ (Ίωάν. 16, 7 ἑξ.). Γιὰ τὴν τέλεση τοῦ Μυστηρίου ἐπεμβαίνει, κατέρχεται («κάτεισι»), τὸ ἅγιο Πνεῦμα (PG 62,30) κι ἔτσι ὁ ἱερέας προσεύχεται, βέβαια, διενεργεῖ καί τελεῖ, ἀλλὰ ὡς ὄργανο μόνο τοῦ Θεοῦ. Τὸ «κατόρθωμα», τὸ Μυστήριον, γίνεται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, τὸ ὁποῖο ἄλλωστε κι ἐπικαλεῖται ὁ ἱερέας. Ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος «ἐφάπτεται», ἐγγίζει καί μεταβάλλει τὰ τίμα δῶρα σὲ σῶμα καί αἷμα Χριστοῦ. Αὐτὸ ἀδυνατεῖ νὰ πραγματοποιήσει ἡ ἀνθρώπινη φύση, ἡ ὁποία ὁμως μετὰ τὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος γίνεται Ἐκκλησία. Γι' αὐτὸ Ἐκκλησία ὑπάρχει, ἐπειδὴ κατῆλθε καί κατέρχεται τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ὅπωςδήποτε, ἡ ἐπέμβαση τοῦ Πνεύματος ἀφορᾷ στὴν χαρίτωση, στὴν πνευματικὴ μεταβολὴ τῶν τιμῶν δῶρων, ἐνῶ ἡ γήινη φύση τους, ἡ «ὀρωμένη», παραμένει γήινη καί φυσικὴ⁶.

Ἡ πρακτικὴ τῆς Ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος σημειώνεται πολὺ συχνὰ ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο καί μάλιστα στὸν Γ' Λόγον τοῦ Περί ἱερωσύνης, ὅπου ἐξηγεῖ ὅτι ὁ λειτουργὸς ἱερέας, μέ τις ἐκτενεῖς εὐχὲς πού κατὰ τὴν τέλεση τοῦ Μυστηρίου ἀναπέμπει πρὸς τὸν Θεό, δὲν φέρνει, δὲν κατεβάξει, φωτιά («οὐ πῦρ καταφέρων») ἀλλὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα⁷, ὥστε αὐτὸ νὰ ἐπιπέσῃ⁸ στὴν θυσία καί νὰ γίνῃ πνευματικὴ μεταστοιχείωση.

ἔστιν, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς (=ὁ Χριστός) ἀνέκειτο. Οὐδὲν γὰρ ἐκεῖνο τούτου διενήνοχεν» (Εἰς Ματθ. Ὅμιλ. Ν' 3: PG 58, 507). «Αὕτη ἐκεῖνη ἐστὶν ἡ τράπεζα (=Εὐχαριστία) καὶ οὐδὲν ἕλαττον ἔχει. Οὐ γὰρ ἐκεῖνον μὲν ὁ Χριστὸς ταύτην δὲ ἄνθρωπος δημιουργεῖ. Τοῦτο ἐκεῖνο τὸ ἀνώγειον, ἔνθα τότε ἦσαν» (Εἰς Ματθ., Ὅμιλ. ΠΘ' 5: PG 58,744).

6. «Ὅταν τὴν φρικτὴν ἐκείνην θυσίαν ἀναφέρῃ (= ὁ ἱερέας) μέλλῃ ... οὐδὲν αὐτὸς ὁ παρὼν (= ἱερέας) πράττει, οὐδὲ ἀνθρώπινης ἐστὶ φύσεως κατορθώματα τὰ προκειμένα δῶρα (= ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος), ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις παρούσα καὶ πᾶσιν ἐφαπτομένη τὴν μυστικὴν ἐκείνην κατασκευάζει θυσίαν. Εἰ γὰρ καὶ ἄνθρωπος ἐστὶν ὁ παρὼν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν δι' αὐτοῦ. Μὴ τοίνυν πρόσεχε τῇ φύσει τοῦ ὀρωμένου, ἀλλ' ἐννοεῖ τὴν χάριν τὴν ἀόρατον. Οὐδὲν ἀνθρώπινον τῶν γενομένων ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ βήματι. Εἰ μὴ Πνεῦμα παρῆν, οὐκ ἂν συνέστη ἡ Ἐκκλησία. Εἰ δὲ συνίσταται ἡ Ἐκκλησία, εὐδηλον ὅτι τὸ Πνεῦμα παρῆστιν» (Εἰς τὴν Πεντηκοστήν, Ὅμιλ. Α' 4: PG 50, 458-459).

7. «Ἔστηκε γὰρ ὁ ἱερεὺς (=ἐνώπιον τῆς ἁγίας Τράπεζας) οὐ πῦρ καταφέρων, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Καὶ τὴν ἱκετηρίαν ἐπὶ πολὺ ποιεῖται, οὐχ ἵνα τις λαμπὰς ἄνωθεν ἀφεθεῖσα κα-

4. Σαφήνεια του εύχαριστιακού ρεαλισμού

Ἦδη ἀπὸ τὰ καινοδιαθηκικά κείμενα ἔχουμε τὸν ἔντονο ρεαλισμὸ τῆς θείας Εὐχαριστίας. Οἱ Εὐαγγελιστὲς⁸ καὶ ὁ Παῦλος⁹ εἶναι ἀπόλυτα σαφεῖς καὶ γιὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ στὴν εὐχαριστιακὴ Τράπεζα καὶ γιὰ τὸ ὅτι χάριν τῆς σωτηρίας οἱ πιστοὶ μεταλαμβάνουν ἀπὸ αὐτά. Τὴν ἴδια ἀλήθεια καὶ συνείδηση ἔχουμε καὶ στὸν Θεοφόρο Ἰγνάτιο (Β΄ αἰ.)¹⁰.

Τώρα, στὰ ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου ἔχουμε τὴν βαθύτερη καὶ ἀσφαλῶς τὴν ἐντυπωσιακότερη ἀνάλυση τοῦ ρεαλισμοῦ τῆς Εὐχαριστίας. Προϋπόθεση τῶν ἀναλύσεων τοῦ ἔχει ὄχι μόνο τοὺς ἰδρυτικὸς λόγους τοῦ Κυρίου καὶ τὴν ἐπιβεβαίωσή τους ἀπὸ τὸν Παῦλο, ἀλλὰ καὶ τὴν παύλεια θεολογία περὶ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος μέλος τῆς Ἐκκλησίας κυριολεκτικὰ γεννιέται, τρέφεται, ἀναμυγνύεται μὲ τὸν Χριστό, τοῦ ὁποῦ δέχεται στὸ εἶναι του τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα. Ἔτσι πραγματώνεται ἡ κοινωνία, ἡ ἔνωση δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Χριστό, ἀλλὰ συγχρόνως ἔτσι ἐξασφαλίζεται καὶ ἡ ἐνότητα μεταξὺ ὄλων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅπως ἀναλύει τὸν ἔντονο ρεαλισμὸ τῆς Εὐχαριστίας, ἀποκλείει τὴν θεώρησή της ἠθικολογικά, ὡς γεγονότος ποῦ ἔχει ἀπλῶς ἠθικοπαιδαγωγικὸ χαρακτήρα. Κρίνει ἀναγκαία τὴν διευκρίνιση ὅτι δὲν πρόκειται στὸ Μυστήριον ἀπλῶς γιὰ τὴν ἀγάπη, ποῦ μέσα μας γεννιέται, ἀλλὰ γιὰ τὴν πραγματικὴ βρώση τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἀγάπη γεννιέται καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς μὲ τὴν βρώση τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὴν ἀνάμειξη («φυρμόν») ὄλων τῶν πιστῶν μὲ τὸν Χριστό, γεγονὸς

ταναλώση τὰ προκείμενα, ἀλλ' ἵνα ἡ χάρις ἐπιπεσοῦσα τῇ θυσίᾳ δι' ἐκείνης τὰς ἀπάντων ἀνάψῃ ψυχὰς καὶ ἀργυρίου λαμπροτέρας ἀποδείξῃ πεπυρωμένη» (Περὶ ἱερωσύνης Γ΄ 4: PG 48, 642). «Μετὰ τοσαύτης προσίωμεν ... τῇ Τραπέζῃ ταύτῃ (= τῆς Εὐχαριστίας) ... μᾶλλον δὲ μετὰ πολλῶ πλείονος ἐλλύσωμεν ὡς παιδία ὑπομάζια τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν. Ὁ τότε ταῦτα ποιήσας ἐν ἐκείνῳ τῷ Δείπνῳ οὗτος καὶ νῦν αὐτὸς ἐργάζεται. Ἡμεῖς ὑπηρετῶν τάξιν ἔχομεν· ὁ δὲ ἀγιάζων αὐτὰ καὶ μετασκευάζων αὐτὸς» (Εἰς Ματθ., «Ὁμιλ. ΠΒ΄ 5: PG 58, 744). «...Ὅταν γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κείται ἐσφαγμένος, ὅταν Πνεῦμα παραγίγηται ...» (Εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους: PG. 63, 111).

8. Π.χ. Ματθ. 26, 26-28· Ἰωάν. 6, 53 -56.

9. Α΄ Κορ. 10, 16 -17.

10. Πρὸς Φιλαδελφεῖς 4 κ.ἀ.

πού οδηγεί και στην ένοποίησή τους σε σώμα με μία κεφαλή, τὸν Χριστό¹¹. Αὐτὰ δηλώνουν σαφῶς τὸν «πόθο» πού ἔχει γιὰ μᾶς ὁ Χριστός, ἀλλὰ και τὸν «πόθο» πού ἐμεῖς πρέπει ν' ἀποκτήσουμε γι' αὐτόν.

Ἀκραῖος βαθμὸς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ εἶναι γιὰ τὸν Χρυσόστομο ὅτι ὁ Κύριος δὲν ἀρέσθηκε νὰ ἐμφανισθεῖ στὴν γῆ, νὰ τὸν ἰδοῦμε ὡς Θεάνθρωπο¹². Δὲν μᾶς χάρισε μόνο τὴν θέα του, ἀλλὰ θέλησε και νὰ τὸν γευθοῦμε ρεαλιστικά, μὲ τὰ δόντια μας, νὰ δοκιμάσουμε τὸ σώμα του. Οἱ ἐκφράσεις αὐτές, ὑπερβολικά ρεαλιστικές, κριθῆκαν ἀπὸ δυτικὸς ἐρευνητὲς ἀποκρουστικὲς μὲ τὶς λεπτομέρειές τους, ἀλλὰ σκοπὸ ἔχουνε τὴν ὑπογράμμιση τῆς πραγματικότητας και τὴν δημιουργία δέους, ἀπὸ τὸ ὅποιο πρέπει νὰ διακατέχεται ὁ πιστὸς ἐνώπιον τοῦ φρικτοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας.

Ἐπειτα ὁ Χρυσόστομος, φοβούμενος τὶς ἠθικολογικὲς ἀντιλήψεις και τὴν ιδεολογικοποίηση τοῦ Μυστηρίου, τόνισε ὅτι αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ συνηθισμένη ἰδέα –πίστη, μία δηλαδή ἀπὸ αὐτὲς πού γνώριζε ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς και δὴ ὁ ἑλληνιστικὸς κόσμος. Πρόκειται γιὰ μυστηριακὸ ρεαλισμὸ, ἀπόρροια τοῦ ὁποίου εἶναι και ἡ ἐνισχυμένη πίστη. Στὶς μυστηριακὲς θρησκείες κάθε μυστήριο ἀποτελοῦσε ἰδέα ἢ σύμβολο μιᾶς ἰδέας. Στὴν Εὐχαριστία εἶναι τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα–γεγονός, τὸ ὅποιο ἀπλῶς δηλώνεται μὲ γλωσσικὰ μέσα ἢ σχήματα και πού χρησιμοποιοῦνται γι' αὐτὸ ὑλικά στοιχεῖα. Ὅ,τι δηλώνεται ἢ ἀναγγέλλεται εἶναι πραγματικότητα, ὄχι συμβολισμός¹³.

11. «Ἴν' οὖν μὴ μόνον κατὰ τὴν ἀγάπην τοῦτο γεννώμεθα, ἀλλὰ και κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, εἰς ἐκείνην ἀνακερασθῶμεν τὴν σάρκα. Διὰ τῆς τροφῆς γὰρ τοῦτο γίνεται ἢς ἐχαρίσατο, βουλόμενος ἡμῖν δεῖξαι τὸν πόθον, ὃν ἔχει περὶ ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο ἀνέμειξεν ἑαυτὸν ἡμῖν και ἀνέφυρε τὸ σώμα αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς, ἵνα ἐν τῷ ὑπάρξωμεν, καθάπερ σώμα κεφαλῆ συνημμένον» (Εἰς Ἰωάν., Ὁμιλ. ΜΣΤ' 3: PG 59, 260).

12. «Διὸ δὴ και ὁ Χριστὸς αὐτὸ πεποίηκεν, εἰς φιλίαν ἡμᾶς ἐνάγων μείζονα και τὸν αὐτοῦ πόθον ἐπιδεικνύς τὸν περὶ ἡμᾶς. Οὐκ ἰδεῖν αὐτὸν μόνον παρέσχε τοῖς ἐπιθυμοῦσιν, ἀλλὰ και ἄψασθαι και φαγεῖν και ἐμπῆξαι τοὺς ὀδόντας τῇ σαρκὶ και συμπλακῆναι και τὸν πόθον ἐμπλήσαι πάντα. Ὡς λέοντες τοῖνον πῦρ πνέοντες, οὕτως ἀπὸ τῆς Τραπέζης ἀναχωροῦμεν ἐκείνης, φοβεροὶ τῷ διαβόλῳ γινόμενοι ...» (Εἰς Ἰωάν., Ὁμιλ. ΜΣΤ' 3 PG 59, 260).

13. «Οὐδὲν γὰρ ἤρκεσεν αὐτῷ τὸ γενέσθαι ἄνθρωπον, τὸ ραπισθῆναι και σφραγῆναι, ἀλλὰ και ἀναφέρει ἑαυτὸν ἡμῖν. Καὶ οὐ τῇ πίστει μόνον, ἀλλὰ και αὐτῷ τῷ πρᾶγματὶ σώμα ἡμᾶς αὐτοῦ κατασκευάζει. Τίνος οὖν οὐκ ἔδει καθαρώτερον εἶναι τὸν ταύτης ἀπολαύοντα τῆς θυσίας; Ποίας ἡλιακῆς ἀκτίνος τὴν χεῖρα τὴν ταύτην διατέμνουσαν τὴν σάρκα, τὸ στόμα τὸ πληρούμενον πυρὸς πνευματικοῦ, τὴν γλῶσσαν τὴν φοινισσομένην αἵματι φρικωδεστάτῳ; Ἐννόησον ποῖαν ἐτιμήθης τιμὴν, ποίας ἀπολαύεις τραπέζης» (Εἰς Ματθ., Ὁμιλ. ΠΒ' 5: PG 58, 743).

Θεωρεί αναγκαίο νά ἐξηγηῆ με κάθε εὐκαιρία ὅτι τὸ αἷμα σὸ κυριακὸ λό-
γιο «τοῦτὸ ἐστὶ τὸ αἷμά μου» εἶναι αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἐξήλθε ἀπὸ τὴν «πλευρά»
τοῦ Κυρίου στὸν Σταυρὸ καὶ εἶναι ἀκόμη αὐτό, σὸ ὅποιο κατὰ τὴν Εὐχαριστία
μετέχουμε οἱ πιστοί¹⁴.

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος προβαίνει καὶ σὲ ἄλλη τομῆ. Ἐμβαθύνει περισσότε-
ρο σὸ φρικτὸ Μυστήριον καὶ ἐξηγηῆ ὅτι ὁ πιστὸς ἄνθρωπος ἐνώνεται με τὸ εὐχα-
ριστιακὸ σῶμα καὶ αἷμα Κυρίου, ὅπως ἐνώθηκε στὸν Υἱὸ καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ ἢ
ἀνθρώπινη με τὴν θεία φύση κατὰ τὴν Ἐνανθρώπησιν¹⁵. Τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου,
μάλιστα, ποὺ τώρα λαμβάνουμε στὴν Εὐχαριστία εἶναι τὸ «ἀνακαίμενον»¹⁶
σῶμα Του, τὸ θεωμένο καὶ προσφερθέν, μετὰ τὴν Ἀνάληψη, στὸν Θεὸ Πατέρα.

Ἄλλωστε, δὲν θὰ εἶχε ἀποτελεσματικότητα σωτηριολογική, ἐὰν ἢ ἐνωσὴ μας
δὲν γινότανε με τὴν «ἄνω», τὴν θεωμένη ἀνθρώπινη φύση τοῦ Χριστοῦ. Ἀφοῦ
ἢ ἀνθρώπινη φύση με τὴν ἀδαμική πτώση νεκρώθηκε, ξενώθηκε ἀπὸ τὴν ἀλη-
θινή ζωὴ, ἀποφάσισε ὁ Θεὸς νά «εἰσαγάγει» με τὴν ἐνανθρώπησίν του νέα καὶ
ἀνακαινισμένη ἀνθρώπινη φύση. Ἡ νέα εἶναι ὅμοια με τὴν δική μας, ἀλλ’
ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὴν ἁμαρτία¹⁷. Εἶναι, πολὺ περισσότερο, θεωμένη καὶ γι’
αὐτὸ πλήρης ζωῆς. Μᾶς παρέχεται στὴν Εὐχαριστία ὡς τροφή, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν
ζωὴ τῆς ἀθανασίας.

5. Ἡ Εὐχαριστία ὡς θυσία

Ἡ θεία οἰκονομία τοῦ Υἱοῦ, ἀπὸ τὴν Ἐνανθρώπησιν μέχρι τὴν Ἀνάληψή
του, ἀποτελεῖ θυσία του καὶ συγχρόνως προσφορά του. Δηλαδή προσέφερε
στὸν οὐράνιο Πατέρα τὸν θυσιασμένο ἑαυτὸ του, τὴν θυσία του, ποὺ ἄρχισε με
τὴν Ἐνανθρώπησιν καὶ κορυφώθηκε στὸν Σταυρὸ. Ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ ἔχει
τὸν τύπο τῆς καὶ στὴν θυσία τοῦ παλαιοδιαθηκικοῦ ἀρχιερέα. Αὐτὸς εἰσερχό-

14. «Ὁ γὰρ λέγει, «τοῦτὸ ἐστίν», ὅτι τοῦτο, τὸ ἐν τῷ ποτηρίῳ ὄν, ἐκεῖνὸ ἐστὶ τὸ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς
ῥεῦσαν καὶ ἐκεῖνου μετέχου. Ποτήριον δὲ εὐλογίας ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ αὐτὸ μετὰ χειρὸς ἔχοντες,
οὕτως αὐτὸν ἀνυμνοῦμεν, θαυμάζοντες καὶ ἐκπληττόμενοι τῆς ἀφάρτου δωρεᾶς, εὐλογοῦντες ὅτι καὶ
αὐτὸ τοῦτο ἐξέχεεν, ἵνα μὴ μείνωμεν ἐν τῇ πλάνῃ» (Εἰς Α΄ Κορ., Ὁμιλ. ΚΔ΄ 1: PG 61, 200).

15. «Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐκεῖνο (=τὸ ἀνθρώπινο) ἦν ὡς τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ
διὰ τοῦ ἄρτου τούτου (= τῆς Εὐχαριστίας) ἐνούμεθα» (Εἰς Α΄ Κορ., Ὁμιλ. ΚΔ΄ 2: PG 61, 200).

16. «Εὐθέως περιλαμβάνεις τὸν δεσπότην, ἀνακεράννυσαι τῷ σώματι, ἀναφύρη τῷ σώματι
τῷ ἄνω κεμένῳ, ἔνθα προσελθεῖν οὐκ ἔστι τῷ διαβόλῳ» (Εἰς Κολοσ., Ὁμιλ. ΣΤ΄ 4: PG 62, 342).

17. Βλ. εἰς Α΄ Κορ., Ὁμιλ. ΚΔ΄ 2: PG 61, 201.

ταν άπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, μία μόνο φορὰ τὸν χρόνο, στὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων καὶ προσέφερε θυσία. Θυσίαζε ζωὰ χάριν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἀνθρώπων. Τώρα, στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ μεταλλάσσεται ἡ θυσία καὶ γίνεται ἀπὸ τύπος πού ἦταν τὸ ἴδιο τὸ πρῶγμα. Δὲν ἔχουμε θυσία ζώων¹⁸, ἀλλὰ θυσία τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ. Ἡ θυσία Του αὐτή, μάλιστα, προσφέρεται ὄχι στὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων τοῦ ναοῦ τῆς Π.Δ., ἀλλὰ στὸν ἴδιο τὸν οὐρανό, ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Χρυσόστομος¹⁹, στὸν οὐράνιο Πατέρα. Ἡ προσφορὰ αὐτή, πού ὀλοκληρώθηκε μὲ τὴν Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου, ἀποτελεῖ τὸν λόγο πού ἡ θυσία τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ Εὐχαριστία χαρακτηρίζονται προσφορὰ καὶ ἀναφορὰ.

Ὁ ἀρχιερέας τῆς ΠΔ ἐπαναλάμβανε κάθε χρόνο τὴν θυσία, διότι αὐτὴ δὲν ἀρκοῦσε νὰ θεραπεύσει τὸ κακό, τὴν πνευματικὴ ἀσθένεια τῶν ἀνθρώπων. Δὲν εἶχε τὴν δύναμη νὰ συγχωρήσει τίς ἁμαρτίες καὶ τελικὰ ν' ἀγιάσει τοὺς ἀνθρώπους. Ἀντίθετα, ἡ θυσία τὴν ὁποία προσέφερε ὁ Χριστὸς ἔγινε ἐφάπαξ, εἶναι ὄντως ἀποτελεσματικὴ καὶ ἰσχύει γιὰ πάντα. Ἡ θυσία στὴν ΠΔ ἀποτελοῦσε ἀπλῶς τύπο τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ· τὴν προτύπωνε καὶ τὴν προετοίμαζε χωρὶς νὰ ἔχει τὴν ἰσχύ τῆς. Ἡ ἀναλογία τῶν δύο θυσιῶν κατανοεῖται μὲ τὴν σύγκριση φωτογραφίας καὶ φωτογραφιζομένου ἀνθρώπου. Ἡ φωτογραφία συνιστᾷ μόνο ἀπεικόνιση, ἐνῶ τὴν ἀξία καὶ τὴν δύναμη ἔχει ὁ ἴδιος ὁ φωτογραφιζόμενος ἀνθρώπος²⁰.

6. Ἡ ἔννοια τῆς «ἀναμνήσεως»: ἐπανάλληψη τῆς μίας (ἀρχικῆς) θυσίας

Ἡ ἔννοια τοῦ ὄρου «ἀνάμνησις» στὸν Εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ²¹ καὶ στὸν Παῦλο²², πού αἰῶνες προβληματίζει καὶ προκαλεῖ ἀτέρμονες συζητήσεις, ἄμε-

18. Εἰς Α' Κορ., Ὁμιλία ΚΔ' 2: PG 61, 201.

19. Βλ. PG 63, 139.

20. «Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη θυσία οὐδὲν ἴσχυεν, ἡ δευτέρα προσεφέρετο. Καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν αὕτη ἦνεν, ἐτέρα πάλιν ὥστε ἔλεγχος ἁμαρτημάτων ἦν. Τὸ μὲν οὖν προσφέρεσθαι ἔλεγχος ἁμαρτημάτων. Τὸ δὲ αἰεὶ ἔλεγχος ἀσθενείας. Ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ τούναντιον: ἅπαξ προσηνέχθη καὶ εἰς τὸ αἰεὶ ἤρκεσε. Καὶ καλῶς εἶπεν ἐκεῖνα ἀντίτυπα. Ἄρα τύπον ἔχει μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἰσχύ, ὥσπερ ἐπὶ τῶν εἰκόνων τύπον ἔχει τοῦ ἀνθρώπου ἢ εἰκῶν, οὐχὶ τὴν ἰσχύ» (Εἰς Ἐβρ., Ὁμιλ. ΙΖ' 3: PG 63, 131).

21. «καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον, τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν» (22, 19).

22. «...καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε καὶ εἶπε· τοῦτό μου ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν, τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν» (Α' Κορ. 11, 24).

σα ἢ ἔμμεσα ἀπασχόλησε καὶ τὸ ἀκροατήριό τοῦ Χρυσοστόμου. Οἱ χριστιανοὶ στὴν Ἀντιόχεια γνώριζαν πολὺ καλὰ τὸ ἰουδαϊκὸ τελετουργικὸ, ἐπειδὴ ἐκεῖ ζοῦσαν καὶ θρήσκευαν πολλοὶ Ἰουδαῖοι. Αὐτοὶ ὅμως δὲν ἔλειπαν καὶ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου εἶχαν Συναγωγὲς μὲ ὀργανωμένη θρησκευτικὴ ζωὴ, γιὰ τὴν ὁποία οἱ περισσότεροὶ χριστιανοὶ ἐπίσης ἦταν ἐνήμεροι. Ὅταν, λοιπόν, ὁ Χρυσόστομος ἔκανε τὴν ἀντιδιαστολὴ μεταξὺ τῆς ἐπαναλαμβανόμενης στὰ Ἅγια τῶν Ἀγίων θυσίας τοῦ ἀρχιερέα τῆς ΠΔ καὶ τῆς ἐφάπαξ θυσίας τοῦ Χριστοῦ, ὑποπεύθηκε μίᾳ δικαιολογημένῃ ἐνστασι τῶν ἀκροατῶν του: μὰ καὶ στοὺς δικούς μας ναοὺς προσφέρουμε, τελοῦμε, τὴν Εὐχαριστία σχεδὸν κάθε ἡμέρα. Ἡ ἀπάντησι τοῦ Χρυσοστόμου, πού συνιστᾷ πρῶτὴ τομὴ στὸ ζήτημα τοῦτο, εἶναι ὅτι ἐμεῖς τελώντας Εὐχαριστία «ποιοῦμεν» «ἀνάμνησιν» τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ἔχουμε «ἀνάμνησιν» τῆς ἴδιας, τῆς ἐφάπαξ, θυσίας τοῦ Χριστοῦ, ὄχι νέας, ὄχι ἄλλης, ὅπως ἔκανε κάθε φορὰ ὁ παλαιοδιαθηκικὸς ἀρχιερεάς. Στὴν Εὐχαριστία δηλαδὴ, τὰ εὐχαριστηθέντα δῶρα, τὰ δῶρα ἀναμνήσεως, ἀποτελοῦν καθεαυτὰ τὸν θυσιασθέντα Κύριο.

Ὁ προσφερόμενος στὴν Εὐχαριστία εἶναι πάντα ὁ Αὐτός, ἐκεῖνος πού ἅπαξ προσφέρθηκε. Γι' αὐτὸ τελοῦμε ὄχι νέα θυσία, ἀλλὰ «ἀνάμνησιν» τῆς ἴδιας θυσίας καὶ προσφορᾶς. Ἡ ἐφάπαξ θυσία Του εἶναι καὶ θὰ μένει «ἀνάλωτος», ἀνεξάντλητη, καὶ γι' αὐτὸ δὲν παρίσταται ἀνάγκη νὰ ἐπαναληφθοῦν στὴν Παλαιστίνῃ καὶ ἄλλοι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα πού συνέβησαν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου. Δὲν σταυρώνεται ὁ Κύριος σὲ κάθε Εὐχαριστία καὶ δὲν λέγει τό «τετέλεσται». Ἡ θυσία τώρα εἶναι «ἀναίμακτη» καὶ μάλιστα εἶναι προτυπωμένη στὴν ἀναίμακτη θυσία τοῦ Ἰσαὰκ ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ (PG 50, 601). Αὐτὰ ὅλα, πού συνιστοῦν τὴν θυσία Του, γίνονται πραγματικότητα μὲ ἄλλη διαδικασίᾳ. Ἡ διαδικασίᾳ αὐτὴ ἐγκεῖται στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος γίνονται πραγματικότητα μὲ ἄλλη διαδικασίᾳ, ἡ ὁποία ἐγκεῖται στὸ ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος γίνονται («μετασκευάζονται») ἡ ἴδια ἐκεῖνη, ἡ ἐφάπαξ, θυσία, δηλαδὴ σῶμα καὶ αἷμα Κυρίου μὲ τὴν σαφὴ ἐπέμβασι τοῦ Θεοῦ. Ἐδῶ ἡ «ἀνάμνησις» δὲν σημαίνει ἀπλῶς κάποια ὑπενθύμισι καὶ διατήρησι μόνο τῆς μνήμης τῶν καινοδιαθηκικῶν γεγονότων. Πολὺ περισσότερο, δὲν σημαίνει εἶδος ἀναπαραστάσεως τῶν τελευταίων γεγονότων τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου, δὲν πρόκειται γιὰ σκηνικὸ θέατρο. Σημαίνει ὅτι τώρα καὶ κάθε φορὰ γίνεται ἐνώπιόν μας καὶ γιὰ χάρι μας ἡ ἐφάπαξ θυσία καὶ προσφορὰ, ἡ ἴδια προσφορὰ. Δὲν εἶναι τυχαία ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Χρυσοστόμου, στὸ νὰ τονίξει καὶ τὸν ἀπόλυτο ρεαλισμὸ τῆς Εὐχαριστίας (ὅτι συνιστᾷ φρικτὸ μυστήριό τοῦ πραγματικοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου) καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς ὡς «ἀναμνήσεως».

Ἐνῶ ἔχει καταδείξει τὸν εὐχαριστιακὸ ρεαλισμὸ, προχωρεῖ καὶ μὲ τὸν ὄρο «ἀνάμνησις» προφυλάσσει ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι ἔχουμε νέα ἱστορικὴ θυσία μὲ σταυρὸ, αἷμα καὶ θάνατο. Ἐκεῖνο πού ἔχουμε εἶναι ἡ «ἀπηρτισμένη θυσία» (PG 49, 380), δηλαδή ἔχουμε καὶ τώρα τὴν ἐφάπαξ ἐκείνη θυσία, πού καὶ τώρα εἶναι πραγματικὴ θυσία. Ἐπομένως τὸ γεγονὸς τῆς «ἀναμνήσεως» προϋποθέτει ἐπίσης ἀπόλυτο ρεαλισμὸ, συνιστᾷ «γίγνεσθαι», κάτι πού δηλώνει ὁ Χρυσόστομος μὲ τὸ πολὺ ἐνδεικτικτικὸ ῥῆμα *ἐργάζομαι, ἐκτός ἀπὸ τὸ «ποιῶ»*, πού εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τοὺς ἰδρυτικoὺς τοῦ Μυστηρίου λόγους τοῦ Κυρίου («τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν»). Μὲ τὴν φράση του ὁ Χρυσόστομος «ἀνάμνησιν ἐργαζόμεθα θυσίας» (PG 63, 131) δηλώνει ἀκριβῶς ὅτι στὴν Εὐχαριστία ἔχουμε ἔργο, πράξη πού παράγει θυσία. Γίνεται τέτοιου εἴδους ἐργασία - διαδικασία μὲ τὴν ἐπίκληση τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὥστε νὰ μεταβάλλεται ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος στὴν ἴδια, τὴν ἐφάπαξ, θυσία. Ἔτσι, ἐκεῖνο πού ἔχουμε στὴν Εὐχαριστία εἶναι *πραγματικὴ θυσία καὶ ὄχι τύπος ἢ μνήμη τῆς ἐφάπαξ θυσίας*. Ἀκόμη, σὲ κάθε Εὐχαριστία εἶναι ὁλόκληρος ὁ Χριστός, μολονότι αὐτὴ τελεῖται ἀπὸ ἀναρίθμητους λειτουργοὺς ἀναρίθμητες φορὲς στὴν διάρκειά τῶν αἰώνων²³.

Ἀνατρέχοντας στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία, ἐπισημαίνουμε κάτι σημαντικό. Ὁ ὄρος «ἀνάμνησις» στὴν κλασσικὴ ἑλληνικὴ ἐποχὴ σχετιζότανε μὲ τὶς θυσίες²⁴ καὶ δὴ μὲ τὰ προσφερόμενα καὶ τὰ ὄντως θυσιαζόμενα ἐκάστοτε

23. «Τί οὖν, ἡμεῖς καθ' ἐκάστην ἡμέραν οὐ προσφέρομεν; Προσφέρομεν μὲν, ἀλλ' ἀνάμνησιν ποιούμενοι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ μία ἐστὶν αὕτη καὶ οὐ πολλαί. Πῶς μία καὶ οὐ πολλαί; Ἐπειδὴ ἅπαξ προσηνέχθη, ὡσπερ ἐκείνη ἢ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων. Τοῦτο ἐκείνης τύπος ἐστὶ καὶ αὕτη ἐκείνης. Τὸν γὰρ αὐτὸν αἶε προσφέρομεν, οὐ νῦν μὲν ἕτερον πρόβατον, αὐριον δὲ ἕτερον, ἀλλ' αἶε τὸ αὐτό, ὥστε μία ἐστὶν ἢ θυσία. Ἐπεὶ τῷ λόγῳ τούτῳ, ἐπειδὴ πολλαχοῦ προσφέρεται, καὶ πολλοὶ Χριστοὶ; Ἄλλ' οὐδαμῶς, ἀλλ' εἷς πανταχοῦ ὁ Χριστός καὶ ἐνταῦθα πλήρης ὢν καὶ ἐκεῖ πλήρης, ἐν σώμα. Ὡσπερ οὖν πολλαχοῦ προσφερόμενος ἐν σώμα ἐστὶ καὶ οὐ πολλὰ σώματα, οὕτω καὶ μία θυσία. Ὁ ἀρχιερεὺς ἡμῶν ἐκείνός ἐστιν ὁ τὴν θυσίαν τὴν καθαίρουσαν ἡμᾶς προσενεγκών. Ἐκείνην προσφέρομεν καὶ νῦν, τὴν τότε προσενεχθεῖσαν, τὴν ἀνάλωτον. Τοῦτο εἰς ἀνάμνησιν γίνεται τοῦ τότε γενομένου· «τοῦτο γὰρ ποιεῖτε, φησὶν, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν». Οὐκ ἄλλην θυσίαν, καθάπερ ὁ ἀρχιερεὺς τότε, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν αἶε ποιῶμεν· μάλλον δὲ ἀνάμνησιν ἐργαζόμεθα θυσίας» (Εἰς Ἐβρ. ΙΣΤ' 3: PG 63, 131). «Πῶς δέ φησιν (= ὁ Παῦλος: Α' Κορ. 11, 23 -26) παρὰ τοῦ Κυρίου παρεληφέναι; οὐδὲ γὰρ παρὴν τότε (= στὸν Μυστικὸ Δεῖπνο), ἀλλὰ τῶν διωκτῶν ἦν. Ἴνα μάθῃς ὅτι οὐδὲν πλέον ἔχει ἐκείνη ἢ Τράπεζα τῆς μετὰ ταῦτα. Καὶ γὰρ καὶ σήμερον αὐτὸς ἐστὶν ὁ πάντα ἐργαζόμενος καὶ παραδιδούς, ὡσπερ τότε» (Εἰς Α' Κορ., Ὁμιλ. ΚΖ' 4: PG 61, 229).

24. Βλ. Λυσία, Λόγος 2, 39.

στούς βωμούς. Στόν χώρο τῆς φιλοσοφίας ἐπίσης προσέλαβε ἡ «ἀνάμνησις» νέα καὶ ἐξαιρετικὴ σημασία μὲ τὸν Πλάτωνα²⁵, πού χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο τοῦτο, γιὰ νὰ δηλώσει ὅτι ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει ὄντως τὶς ιδέες, καθόσον ἔχει «ἀνάμνησιν» αὐτῶν. Δηλαδή ὁ ἄνθρωπος ἀνακαλεῖ καὶ ἔχει καὶ κρατεῖ στό πνεῦμα του τὴν ἀλήθεια, πού ὑπάρχει ὡς πραγματικὸς κόσμος τῶν ιδεῶν. Ὅλ' αὐτὰ δείχνουν ὅτι ὁ ὄρος «ἀνάμνησις» εἶναι ὄχι μόνο συνδεδεμένος μὲ τὶς θυσίαι καὶ τὴν ὑπαρξὴ γενικὰ τῶν ιδεῶν, ἀλλὰ καὶ φορτισμένος μὲ στοιχεῖα ρεαλισμοῦ, ἀφοῦ καὶ τὰ προσφερόμενα γιὰ θυσίαι ὄντως θυσιάζονταν στοὺς βωμούς καὶ οἱ ιδέαι, τὶς ὁποῖαι ἀναμνησκόταν ὁ φιλόσοφος, ἦταν γι' αὐτὸν πραγματικῆς στο βασίλειο τῶν ιδεῶν καὶ ἔφθαναν καὶ στό νοῦ του ὡς ἀπηχῆσεις πραγματικότητων ὄχι μόνο ὡς ἔννοιαι καὶ φαντασία

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ὅπωςδῆποτε θὰ γνώριζε τὸν ἐννοιολογικὸ αὐτὸ φορτισμὸ ἀπὸ τοὺς θύραθεν καὶ τὴν σχετικὴ χρῆσι τῆς ἀναμνήσεως. Πολὺ περισσότερο γνώριζε τὴν ρεαλιστικὴ θυσία τοῦ πασχάλιου ἀμνοῦ τῶν Ἑβραίων εἰς «ἀνάμνησιν» τῆς Ἐξόδου ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Δὲν φαίνεται ὅμως νὰ ἐπηρεάζεται, τουλάχιστον ἄμεσα στὴν δικὴ του θεώρησι. Κατὰ τὴν ἀποψὴ του ὁ Κύριος γνώριζε ὅτι οἱ Μαθητῆς πρῶτα καὶ οἱ πιστοὶ ἀργότερα, πού δὲν ἀγνοοῦσαν τὴν πρακτικὴ τῶν θυσιῶν τῆς Π.Δ., ὅπου εἶχαμε φυσιολογικὸ αἷμα ζῶων, θὰ θορυβοῦνταν καὶ θὰ ἐνιωθαν σύγχυσι στό ἄκουσμα τῶν λόγων «τοῦτό μου ἐστι τὸ σῶμα ... τοῦτό μου ἐστι τὸ αἷμα». Στούς λόγους αὐτοὺς ἔχουμε ἀντικατάστασι τοῦ παλαιοδιαθηκικοῦ ποτηρίου αἵματος ζῶων μὲ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο, ἀλλὰ ἡ σύγχυσι καὶ ἡ ἀμηχανία ἦταν βέβαιη. Καὶ γιὰ νὰ τὶς προλάβει ὁ Κύριος «ἀνέμνησε» τὸ ποτήριον τῆς Π.Δ., χρησιμοποίησε τὴν φράσι «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν» καὶ μίλησε γιὰ «ποτήριον» «καινῆς διαθήκης». Ἐπειδὴ, λοιπόν, ὁ εὐχαριστιακὸς ρεαλισμὸς θὰ ξένιζε, ἀπαλύνθηκε μὲ τὴν λέξι «ἀνάμνησις», ἡ ὁποία «συνάπτει αὐτὸ πού γίνεται στὴν ἐκάστοτε Εὐχαριστία μὲ αὐτὸ πού ἔγινε στόν Μυστικὸ Δεῖπνο²⁶.

25. Βλ. π.χ. Φαίδωνα 72 Ε.

26. «Ἦν γὰρ καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ποτήριον αἰ σπονδαὶ καὶ τὸ αἷμα ἀλόγων. Καὶ γὰρ μετὰ τὸ θῆσαι ποτηρίῳ καὶ φιάλῃ τὸ αἷμα δεχόμενοι οὕτως ἔσπενδον. Ἐπεὶ οὖν ἀντὶ αἵματος ἀλόγων αἷμα εἰσήγαγε τὸ αὐτοῦ (=ὁ Κύριος), ἵνα μὴ τὶς θορυβηθεῖ τοῦτο ἀκούων, ἀνέμνησε τῆς παλαιᾶς θυσίας ἐκείνης. Εἶτα, εἰπὼν περὶ τοῦ Δείπνου ἐκείνου, συνάπτει τὰ παρόντα τοῖς τότε, ἵνα ὡς ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ ἐσπέρῃ (=τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου) καὶ ἐπ' αὐτῆς κείμενοι σιβάδος καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λαμβάνοντες τὴν θυσίαν αὐτήν, οὕτω καὶ νῦν διακέοντα (=διάκεινται)» (Εἰς Α' Κορ., Ὁμιλ. ΚΖ' 4: PG 61, 230).

Ἡ φράση, ἐπομένως, «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν» ἔχει γιὰ τὸν Χρυσόστομο καὶ ἀντιθετικὴ σχέση πρὸς τὸ ἰουδαϊκὸ Πάσχα, τὸ ὁποῖο θέλει ὁ Κύριος νὰ παραμερίσει. Εἶπε ὁ Μωσῆς, μὲ ἀφορμὴ ὅσα συνέβησαν στὴν Αἴγυπτο καὶ γιὰ τὸ αἷμα τῆς παλαιδιαθητικῆς θυσίας, «τοῦτο μνημόσυνον ὑμῖν αἰώνιον»²⁷. Ὅπως ἡ παλαιδιαθητικὴ θυσία γινόταν πάντοτε, ἔτσι καὶ ἡ Εὐχαριστία -ἀνάμνησις θὰ γίνεται πάντοτε. Ἡ «ἀνάμνησις» τῆς Π.Δ. ἦταν πραγματικὴ θυσία, ὅπως εἶναι πραγματικὴ καὶ ἡ τῆς Κ.Δ. Ἀλλὰ τὸ αἷμα στὴν Π.Δ. χυνόταν πάντοτε ὑπὲρ τῶν πρωτοτόκων, ἐνῶ ὁ Κύριος καθόριζε ἀναίμακτη τὴν «ἀνάμνησιν» ὡς μυστήριον «εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τῆς οἰκουμένης ἀπάσης», ἕως ὅτου ἐπανέλθει ὡς κριτῆς: ἕως ἂν παραγένωμαι» (PG 57, 739). Καὶ παραδίδει τὸ γεγονός τῆς Εὐχαριστίας, τῆς «ἀναμνήσεως», ὡς Μυστήριον αἵματος, πὺ δὲν ἔχει φυσιολογικὸ - γήινο αἷμα. Γιὰ νὰ μὴν σκανδαλιστοῦν οἱ Μαθητὲς καὶ γιὰ νὰ τοὺς ἐξηγήσει τί ἐννοεῖ μὲ τοὺς λόγους «τοῦτο ποιεῖτε ...», ὅτι δηλαδὴ πρόκειται γιὰ τὸ αἷμα του, πὺ ὅμως δὲν εἶναι φυσικὸ αἷμα, τελεῖ ἐκεῖνος πρῶτος τὸ Μυστήριον ἐνώπιόν τους καὶ αὐτοὶ τρώγουν καὶ πίνουν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα Του, ὅπως θὰ τὸ ποιοῦν ἀνάμνηση, θὰ τὸ ἐπαναλαμβάνουν, ἀπὸ τὴν Πεντηκοστὴ καὶ μετὰ, χωρὶς νὰ τρώγουν καὶ νὰ πίνουν φυσιολογικὴ σάρκα καὶ αἷμα²⁸.

Ἡ φράση «τοῦτο ποιεῖτε» χρησιμοποιήθηκε καὶ γιὰ νὰ δείξει ὁ Κύριος ὅτι οἱ Μαθητὲς του δὲν πρέπει πλέον νὰ τελοῦν ἐκεῖνο, τὴν παλαιδιαθητικὴ θυσία αἵματος, ἀλλὰ «τοῦτο», τὸ Μυστήριον τῆς θυσίας - ἀναμνήσεως τῆς δικῆς του, πὺ εἶναι πάντα θυσία, ἀλλὰ ἀναίμακτη, πνευματικὴ.

27. Ἐξ. 3, 15.

28. «...καὶ φησι· «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν». Εἶδες πῶς ἐξάγει τῶν ἰουδαϊκῶν ἔθων καὶ ἀπίστησι; Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνο ἐποιεῖτε (=τὴν θυσία), φησίν, εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θυμάτων, οὕτω καὶ τοῦτο εἰς ἐμὴν. ... Καὶ καθάπερ Μωσῆς φησι, «τοῦτο μνημόσυνον ὑμῖν αἰώνιον» (Ἐξ. 3,15), οὕτω καὶ αὐτός (=ὁ Κύριος) «εἰς ἐμὴν ἀνάμνησιν» ἕως ἂν παραγένωμαι. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπιθυμία ἐπεθύμησα, φησί, τὸ Πάσχα τοῦτο φαγεῖν» (Λουκ. 22,15), τουτέστι παραδοῦναι ἡμῖν καινὰ πράγματα καὶ Πάσχα δοῦναι, καθ' ὃ μέλλω πνευματικούς ποιεῖν. Καὶ αὐτὸς ἔπιεν ἐξ αὐτοῦ. Ἴνα γὰρ μὴ ταῦτα ἀκούοντες εἴπωσι· «τί οὖν, αἷμα πίνομεν καὶ σάρκα ἐσθίομεν», καὶ θορυβηθῶσι τότε (καὶ γὰρ ... πρὸς τὰ ρήματα αὐτά [=«φάγετε, τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου...»] πολλοὶ ἐσκανδαλίζοντο). Ἴν' οὖν μὴ καὶ τότε ταραχθῶσι, πρῶτος αὐτὸς τοῦτο ἐποίησε, ἐνάγων αὐτοὺς ἀταράχως εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν μυστηρίων. Διὰ τοῦτο τὸ ἑαυτοῦ αἷμα αὐτὸς ἔπιεν. Τί οὖν, κάκεινο χρὴ ποιεῖν τὸ παλαιόν (=τὴν θυσία τῆς Π.Δ.), φησίν; Οὐδαμῶς. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπε· «τοῦτο ποιεῖτε», ἵνα ἐκεῖνος (=τῆς θυσίας τῆς Π.Δ.) ἀπαγάγη. Εἰ γὰρ τοῦτο ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἐργάζεται, ὡσπερ καὶ ἐργάζεται, περιττὸν ἐκεῖνο λοιπὸν ... ἐνταῦθα τῆς εὐεργεσίας ἐγκατέδρασε τὸ μνημόσυνον τῷ μυστηρίῳ ...» (Εἰς Ματθ., Ὁμιλ. ΠΒ' 1: PG 58, 739).

II. Ἐξομολόγηση (καὶ Μετάνοια)

1. Ὅσο ἀπόλυτης σημασίας γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας, τόσο ἀναγκαία ὡς προϋπόθεση εἶναι ἡ Μετάνοια καὶ ἡ Ἐξομολόγηση. Οἱ ἀναφορὲς τοῦ Χρυσόστομου στὸ μυστήριο τῆς Ἐξομολόγησεως εἶναι συχνές, ἀλλὰ δὲν περιγράφει μὲ λεπτομέρειες τὴν διαδικασία τῆς. Αὐτὸ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ὑποστηρίζουν ἀνέρειστα κάποιοι ὅτι τὸν Χρυσόστομο ἀπουσιάζει δῆθεν τὸ μυστήριο τῆς Ἐξομολόγησεως. Ὁ Χρυσόστομος, γνωρίζοντας καλὰ τὸ κλίμα ἐκλύσεως τῶν ἡθῶν στὴν Ἀντιόχεια, σπεύδει νὰ προστατεύσει τοὺς Ἀντιοχεῖς ἀπὸ τὴν ἀπόγνωση (ἔνεκα τῶν ἁμαρτιῶν τους) καὶ νὰ τονίσει ὅτι πρέπει νὰ σπεύδουν στὴν Ἐξομολόγηση²⁹. Τοὺς συμβουλεύει ἀκόμα νὰ μὴ ντρέπονται νὰ ὁμολογήσουνε τὶς ἁμαρτίες τους («μὴ ἐπαισχυνόμεθα») ³⁰, ἀλλὰ νὰ προσέρχονται «νήφοντες», μὲ ἀληθινὴ μετάνοια, καὶ τότε θὰ λαμβάνουν τὴν συγχώρηση³¹.

2. Ἡ συμμετοχὴ στὴν θεία Εὐχαριστία ἀπαιτεῖ πνευματικὴ προετοιμασία, μὲ ποικίλων εἰδῶν ἄσκησι καὶ σωφροσύνη³², ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπιρρεπὴς πρὸς τὴν ἁμαρτία. Στὴν Γ΄ Ὁμιλία τοῦ *Περὶ ἐλεημοσύνης* ἔχει τὴν φράση - προτροπὴ πρὸς τὸν μέλλοντα νὰ ἐξομολογηθεῖ: «Θεῶ μόνῳ εἰπέ τὴν ἁμαρτίαν σου· «σοὶ μόνῳ ἤμαρτον...» καὶ συγχωρεῖται σου ἡ ἁμαρτία»³³. Ἡ φράση ἐρμηνεύθηκε ὡς μαρτυρία ἀπουσίας ἢ καταδίκης τῆς Ἐξομολόγησεως τῶν πιστῶν σὲ ἱερέα. Τὸ «Θεῶ μόνῳ εἰπέ» ὅμως λέχθηκε σὲ συνάρτηση μὲ τὸ βιβλικὸ «σοὶ μόνῳ ἤμαρτον»³⁴, πρὸς ἐνθάρρυνση τοῦ πιστοῦ καὶ πρὸς βεβαίωσή του ὅτι, ἂν καὶ θὰ μιλήσει ἐνώπιον ἱερέα, πρὸς τὸν Θεὸ θ' ἀπευθίνεται καὶ ὁ Θεὸς μόνο θὰ δώσει τὴν συγχώρηση. Ἐὰν θὰ ἐπρόκειτο γιὰ ἐξομολόγηση μόνο ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, χωρὶς τὴν μεσολάβηση ἱερέα, δὲν θὰ ζητοῦσε ἀπαραίτητα ὁ Χρυσόστομος τὴν ἔλευση στὴν «ἐκκλησίαν»³⁵ πρὸς ἐξομολόγηση· ὁ πιστὸς θὰ μποροῦσε νὰ ὁμολογήσει τὶς ἁμαρτίες του καὶ στὸ σπῖτι του, στὸ ταμεῖο του. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς δὲν χρειάζεται τὴν ἐξομολόγηση τῶν πιστῶν, διότι γνωρίζει τὰ

29. «... μὴ ἀπογνῶναι, ἀλλὰ ἀποστῆναι τοῦ πλημμελήματος καὶ πρὸς ἐξομολόγησιν ἐπειχθῆναι» (Εἰς τὸν πλούσιον καὶ εἰς τὸν Λάζαρον Ζ΄ 2: PG 48, 1047).

30. PG 49, 413.

31. PG 51, 358.

32. Εἰς Α΄ Κορ. 28, 5: PG 61, 231- 2.

33. PG 49, 298.

34. Ψαλμ. 50, 6.

35. PG 49, 297.

πάντα. Σε όλες, μάλιστα, τις πολλές περιπτώσεις, όπου γίνεται λόγος για ΄Εξομολόγηση, αυτή πραγματώνεται μόνο στον ναό.

3. Στην Δ΄ *Όμιλία* του *Εἰς τὸν Λάζαρον* βεβαιώνει τούς πιστούς ότι δὲν πρόκειται (στὸν Ναό) νὰ βρεθοῦν ἐνώπιον «μαρτύρων», «εἰς θέατρον», ἀλλὰ «κατ' ἰδίαν», «ἐμοὶ τὸ ἁμάρτημα εἶπὲ μόνω» καὶ θὰ σὲ ἀπαλλάξω τοῦ πόνου³⁶. Τὰ περὶ θεάτρου καὶ μαρτύρων ἀφορμὴ ἔχουν ἴσως ἐπεισόδιο, πού συνέβη τὸ 390 στὴν Κωνσταντινούπολη ἐπὶ Νεκταρίου³⁷, πού κατήργησε³⁸ ἢ ἔπαυσε («ἐπαύθη») τὸν ἱερέα, τὸν ἐπιφορτισμένο νὰ δέχεται ΄Εξομολογήσεις, σύμφωνα μὲ παλαιότερο ἔθιμο, τῶν ἀρνηθέντων τὴν πίστη τους κατὰ τοὺς διωγμοὺς καὶ ἐπιθυμούντων νὰ ἐπανέλθουνε στὴν Ἐκκλησία. Ὁ ἱερέας αὐτός, πού πλέον δεχότανε (καὶ ὄχι μόνον αὐτός) ΄Εξομολογήσεις γιὰ ποικίλα πλέον ἁμαρτήματα, κοινολόγησε σοβαρὸ ἁμάρτημα μοιχείας διακόνου, κάτι πού δημιούργησε τεράστιο σκάνδαλο. Τότε ὁ νομικὸς Νεκτᾶριος, ἔχοντας τὴν νοσοτροπία τοῦ συγκλητικοῦ καὶ ἐπάρχου (τὰ ἀξιώματά του, πρὶν γίνει ξαφνικὰ ἐπίσκοπος, τὸ 381), δέχθηκε τὴν ὑπόδειξη ἀλεξανδρινοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἔπαυσε τὸν ἀφελῆ ἱερέα. Ὁ Σωζομενὸς πληροφορορεῖ³⁹ ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦ Κ/λεως Νεκταρίου «ἠκολούθησαν» καὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι, ἀλλὰ ὁ Χρυσόστομος δίνει ἄλλη εἰκόνα τῆς πρακτικῆς, πού ἐπικρατοῦσε γιὰ τὴν ἐξομολόγηση. Ὅχι μόνον μιλάει πολὺ γιὰ ΄Εξομολόγηση, ἀλλὰ βεβαιώνει, μὲ τὴν διατύπωση «κατ' ἰδίαν» καὶ τὴν ἀπουσία «μαρτύρων»⁴⁰, ὅτι ἱερεῖς δέχονταν ΄Εξομολογήσεις ἰδιαίτερα καὶ δὴ στὸν Ναό.

A. Ὅχι δημόσια ΄Εξομολόγηση

Τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν ἱερέα, πού δημοσιοποίησε τὴν μοιχεία τοῦ διακόνου, καὶ ὁ φόβος πιστῶν μήπως κοινολογηθοῦν τὰ ἐξομολογηθέντα τους ἁμαρτήματα, ὀδήγησαν τὸν Χρυσόστομο νὰ εἰπεῖ τὴν περίφημη *Όμιλία* του *Περὶ τοῦ μὴ δημοσιεύειν τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀδελφῶν*⁴¹. Ἐκεῖ, πλὴν ἄλλων σημαντικῶν, ἐξηγεῖ καὶ προτρέπει:

36. PG 48, 1012.

37. Βλ. V. Grumel, *Les actes des patriarches*, I, 1932, σελ. 6.

38. Σωκράτους, *Ἐκκλησι. ἱστορία* Ε΄ 19 (PG 67, 613-620) καὶ Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησι. ἱστορία* Ζ΄ 16 (PG 67 1457-1461).

39. PG 67, 1457 CD.

40. PG 48, 1012.

41. PG 51, 353-364.

«Τοὺς ἐρχομένους εἰς τὸ ἱατρεῖον τοῦτο (= τὸν Ναό) οὐ δημοσιεύομεν ἡμεῖς. Οἱ μὲν γὰρ εἰς τὰ ἱατρεῖα τὰ ἔξωθεν (= τὰ τοῦ σώματος) ἀπιόντες, πολλοὺς ἔχουσι τοὺς τὰ τραύματα θεωροῦντας· κἂν μὴ ἀποκαλύψει πρότερον ὁ ἰατρὸς τὸ ἔλκος, τὸ φάρμακον οὐκ ἐπιτίθουσιν. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μυρίους ὀρῶντας κάμνοντας, λανθανόντως ποιούμεθα τὴν θεραπείαν αὐτῶν (= ἀκόμα καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας κηρύγματος)⁴².

Ὁ ἱερέας παρομοιάζεται μὲ ἰατρό, ποὺ ὁμως δὲν ἀποκαλύπτει - κοινολογεῖ τὸ τραῦμα, προκειμένου νὰ δώσει τὸ φάρμακο· ὁ ἱερέας βλέπει τὰ τραύματα καὶ τὰ θεραπεύει «λανθανόντως», κρυφά. Ἄρκει οἱ πιστοὶ νὰ προσέλθουν μὲ μετάνοια, ἐγκράτεια καὶ σωφροσύνη καὶ νὰ εἰποῦν τὰ ἁμαρτήματά τους. Γιὰ νὰ ἔχουνε τὴν συγνώμη - συγχώρηση, πρέπει νὰ ὁμολογήσουνε τὰ ἁμαρτήματα:

«...ἂν προσέλθωσι νήφοντες καὶ εἴπωσι τὰ ἡμαρτημένα καὶ ἀποδύρονται ζεοῦση τῇ ψυχῇ, πολλὴν λαβόντες συγγνώμην ἀπέρχονται»⁴³.

Γιὰ νὰ πείσει, ἀκόμα, γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς κοινοποιήσεως τῆς ἁμαρτίας ἐνὸς πιστοῦ καὶ νὰ τονίσῃ τὴν κατ' ἰδίαν προσωπικὴ Ἐξομολόγησι, παραθέτει καὶ τὴν ὑπόδειξι τοῦ ἰδίου τοῦ Κυρίου: «Ἐὰν ἁμάρτη εἰς σέ ὁ ἀδελφός σου, ἔλεγξον αὐτόν» - καὶ οὐκ εἶπε μεταξὺ σοῦ καὶ τῆς πόλεως, οὐδὲ μεταξὺ σοῦ καὶ τοῦ δήμου, ἄλλὰ μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνον. Ἄμαρτυρος ἔστω, φησὶν (= ὁ Κύριος), ἡ κατηγορία, ἵνα εὐκολος γένηται ἢ πρὸς διόρθωσιν μεταβολή⁴⁴».

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος, ἐρμηνεύοντας τὸ *Γενέσεως Δ'* στὴν Ὀμιλία του 20, γίνεται ἀκόμα σαφέστερος γιὰ τὸν τρόπο τῆς Ἐξομολογήσεως. Ὁ πιστός, ὅταν συνειδητοποιήσῃ τὴν ἁμαρτία του, πρέπει νὰ σπεύσῃ γιὰ Ἐξομολόγησι ὅσων ἔπραξε, νὰ δείξῃ στὸν «ἱατρόν» (ἱερέα) τὸ τραῦμα, νὰ συζητήσῃ μόνος μὲ αὐτόν, νὰ τοῦ ὁμολογήσῃ «μετὰ ἀκριβείας» τὰ «πάντα», καὶ τότε ὁ ἰατρός - ἱερέας θὰ παράσχει ἀμέσως «τὴν διόρθωσιν». Καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ, ὄχι διότι ὁ Θεὸς ἀγνοεῖ τὶς ἁμαρτίες, ἀλλὰ γιὰ νὰ δείξῃ μετάνοια ὁ πιστός καὶ νὰ δώσει τὸ φάρμακο ὁ ἱερέας⁴⁵.

42. PG 51, 356.

43. PG 51, 358.

44. PG 51, 357.

45. «Ἄλλ ὁ ταῦτα (= ἁμαρτήματα) ἐργασάμενος, ἐὰν βουληθῇ εἰς δέον χρήσασθαι τῇ ἀπὸ τοῦ συνειδέτος βοηθείᾳ, καὶ ἐπὶ τὴν ἐξομολόγησιν τῶν πεπραγμένων ἐπειχθῆναι καὶ τῷ ἱατρῷ δείξαι τὸ ἔλκος τῷ θεράποντι καὶ μὴ ὀνειδίξοντι καὶ παρ' ἐκείνου φάρμακα δέξασθαι, καὶ μόνον αὐτὸς διαλεχθῆναι, μηδενὸς εἰδέτος, καὶ πάντα εἰπεῖν μετὰ ἀκριβείας, ταχεῖαν

Οι ιερείς δέχονται ἐξομολογήσεις καὶ μποροῦνε νὰ συγχωροῦν δυνάμει τῆς ἐξουσίας, πὺν ἔδωσε ὁ Κύριος στοὺς Ἀποστόλους καὶ διὰ τῶν Ἀποστόλων στοὺς ἱερεῖς⁴⁶. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ ἱερεῖς ἔχουν «ἐξουσίαν» «συγχωρεῖν» ἁμαρτίες μετὰ τὸ Βάπτισμα, ὅπως ἔχουν ἐξουσία καὶ νὰ ἐπιβάλουν τιμωρίες («κολάζειν»)⁴⁷. Καί, βέβαια, πῶς θὰ συγχωρήσουν ἢ πῶς θὰ τιμωρήσουν ἐὰν δὲν ἀκούσουνε τὰ πταίσματα;

Σημαντικὸ εἶναι ὅτι σὲ κείμενα τοῦ Χρυσοστόμου καὶ σὲ ἄμεση σχέση μετὰ τὴν Ἐξομολόγηση καὶ τὴν συγχώρηση ἁμαρτημάτων γίνεται λόγος γιὰ «εὐχή», πὺν φέρει «μέγιστον κέρδος»⁴⁸, καὶ «εὐχάς»⁴⁹ πὺν βοηθοῦν. Δὲν εἶναι ὅμως περισσότερο ἀναλυτικὸς γιὰ τὸ περιεχόμενό τους.

5. Προϋποθέσεις ἐπιβολῆς ἐπιτιμίων

Ἡ Ἐξομολόγηση ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Χρυσόστομο, «χωνευτήριον», ὅπου κάθε ἁμαρτία ἀφανίζεται⁵⁰, ἐνῶ γνώρισμα «καὶ φάρμακον τῆς μετανοίας» γίνεται ἡ «κατάγνωσις ἁμαρτημάτων», ἡ αὐτοκατάκριση γιὰ τὰ ἁμαρτήματα καὶ ἡ «ἐξομολόγησις» αὐτῶν⁵¹. Τότε ἔρχεται ἡ ὥρα τῆς «ἐπιτιμίας», τῶν ἐπιτιμίων, πὺν πρέπει νὰ ἐπιβάλλει ὁ ἱερέας στὸν πιστό. Στὴν Ὅμιλία Η΄ 2 Περὶ μετανοίας μιλάει γιὰ «ἐξομολογήσεως δίκαιον»⁵² καί, χρησιμοποιώντας τὸν λόγο τοῦ Ἡσαΐα («λέγε τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθεῖς»)⁵³, προτρέπει νὰ μὴ ντρέπονται ὅσοι δέχονται ἐπιτίμια, ὅπως δὲν ντρέπονταν καὶ ὅταν ἁμάρταναν.

«Τί αἰσχύνῃ, λοιπόν; Ὅτε ἐπόρνευες, οὐκ αἰσχύνου. Ὅτε τὸ φάρμακον ἐπιτίθῃς, αἰσχύνῃ; ὅτε ἀπαλάττεις ἐαυτὸν ἁμαρτίας, αἰσχύνῃ»⁵⁴;

ποιήσεται τὴν διόρθωσιν τῶν πνευμάτων ... Μὴ γὰρ ἐπειδὴ ἀγνοεῖ μαθεῖν βούλεται; Οὐκ ἐπειδὴ ἀγνοεῖ τὴν παρ ἡμῶν ὁμολογίαν ἐπιζητεῖ ὁ πάντα εἰδὼς ... αἴσθησιν λαβεῖν τῶν ἐπταισμένων διὰ τῆς ὁμολογίας ... μετὰ νήψεως ... ἱατροῦ τέχνη ...» (Εἰς Γέν. Δ΄: Ὅμιλ. 20: PG 53, 170. Βλ. καὶ Εἰς Λάζαρον Λόγος Δ΄, 4: PG 48, 1012).

46. Ματθ. 16,19. Περὶ ἱερωσύνης Γ΄ 5: PG 48, 643-644.

47. PG 48, 643-644.

48. PG 51, 358.

49. PG 48, 644.

50. PG 60, 204.

51. PG 63, 80.

52. PG 49,339.

53. Ἡσ. 43, 26.

54. Εἰς τὴν πρὸς Ἑβρ., Ὅμιλία Θ΄: PG 63, 80.

Φυσικά, τὰ «φάρμακα», τίς «ἐπιτιμίες», κάποιος πρέπει καὶ νὰ τίς ἐπιβάλλει, ἀφοῦ γνωρίσει καὶ κρίνει τὴν συγκεκριμένη ἀσθένεια - ἁμάρτημα αὐτοῦ, ποῦ θὰ κάνει τὴν Ἐξομολόγηση «μετὰ ἀκριβείας»⁵⁵. Καὶ αὐτὸ δὲν γίνεται ἀπὸ τὸν ἄμβωνα τοῦ ἱεροκήρυκα, ὅπως ἐσφαλμένα θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ὑποθέσει, διότι γιὰ κάθε ἁμαρτήσαντα καὶ γιὰ κάθε ἁμάρτημα ὁ ἱερέας πρέπει νὰ ἐπιβάλλει ἰδιαίτερο καὶ συγκεκριμένο φάρμακο, διαφορετικὸ συνήθως, ἀφοῦ πρῶτα ἀκούσει τὸν ἐξομολογούμενο. Δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο, ὅτι ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος μιλάει μὲ τρόπο ἀναλυτικὸ, κυρίως στοὺς *Περὶ ἱερωσύνης* λόγους του, γιὰ τὰ ἐπιτίμια ποῦ πρέπει νὰ ἐπιβάλλουν οἱ ἱερεῖς καὶ τί αὐτοὶ ὀφείλουνε νὰ γνωρίζουν, δεδομένου ὅτι φάρμακο - ἐπιτίμιο αὐστηρὸ, δυνατὸν ν' ἀπογοητεύσει τὸν ἁμαρτήσαντα καὶ νὰ τὸν ἀπομακρύνει ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Συγχρόνως, ἐπιτίμιο ἑλαφρὸ, δυνατὸν ν' ἀμβλύνει τὴν αἴσθησι τῆς ἁμαρτίας καὶ νὰ ὑποτροπιάσει ἑλαφρᾶ τῇ καρδίᾳ ὁ ἁμαρτήσας⁵⁶.

Οἱ δυσκολίες καὶ τὰ προβλήματα τῶν ἱερέων, ποῦ ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἐξομολογούμενων, εἶναι πολλὰ. Οἱ ἱερεῖς δὲν ἔχουνε τὴν ἐξουσία τῶν κοσμικῶν δικαστῶν, ὥστε νὰ ἐπιβάλλουν μὲ βία τὰ ἐπιτίμια. Ὅφείλουνε, λοιπόν, νὰ χρησιμοποιήσουνε μέσα - τρόπους, ὥστε μὲ τὴν θέλησή τους νὰ δεχθοῦν οἱ ἁμαρτήσαντες κάποιον ἐπιτίμιο.

«Μάλιστα μὲν γὰρ ἀπάντων χριστιανοῖς οὐκ ἀφεῖται πρὸς βίαν ἐπανορθοῦν τὰ τῶν ἁμαρτανόντων παιίσματα ... Ἐνταῦθα δέ (=στὴν Ἐκκλησία) οὐ βιαζόμενον, ἀλλὰ πείθοντα δεῖ ποιεῖν ἀμείνω τὸν τοιοῦτον (= τὸν παίσαντα) ... Διὰ τοῦτο πολλῆς χρείας τῆς μηχανῆς, ἵνα πεισθῶσιν ἐκόντες ἑαυτοὺς ὑπέχειν ταῖς παρὰ τῶν ἱερέων θεραπειαῖς οἱ κάμνοντες ...»⁵⁷.

Ἡ ὄλη ἡ ποιμαντικὴ φροντίδα γιὰ τὴν «θεραπείαν» τῶν ἁμαρτανόντων ἀναλαμβάνεται «παρὰ τῶν ἱερέων», ἀπὸ τοὺς «ποιμένας» «ἱερωμένους», οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ διαθέτουν «σύνεσιν» γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ καὶ νὰ «περισκοποῦν», νὰ ἐξετάζουν, κάθε τι ποῦ σχετίζεται μὲ τὴν ψυχὴ. Ἐντυπωσιάζει ἡ ἐξειδίκευση τῶν καθηκόντων. Ὁ ἱερέας δὲν καταμετράει «μόνον» τὴν «φύσιν» τῶν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ ὀφείλει νὰ μάθει καὶ νὰ κατανοήσει τὴν «γνώμην», τὴν διάθεσι, τὴν «αἰτίαν», τὸν «καιρὸν», δηλαδή τίς συνθήκες, στίς ὁποῖες ἁμάρτησε κάποιος. Ὅπως ἐπίσης τὸ ἐὰν ἐπανέλαβε τὴν ἁμαρτία, ἐὰν μετανόησε, ἐὰν ἐξαπατήθη-

55. PG 48, 1012.

56. PG 48, 634-635.

57. Περὶ ἱερωσύνης Β' 4: PG 48, 634.

κε ἢ ἐάν «κατὰ μελέτην», κατόπιν προμελέτης καὶ ὑπολογισμοῦ, διέπραξε τὸ ἁμάρτημα⁵⁸.

Τέλος, στὸν Β΄ Λόγο του Περὶ ἱερωσύνης ὁ ἱερός Χρυσόστομος προβάλλει γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τόση σαφήνεια τὸ θεολογικὸ κριτήριον τῆς ἐπιβολῆς ἐπιτιμίου. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ πρόταξις τοῦ ἁμαρτήσαντος ἔναντι τῆς ἁμαρτίας. Ἄλλωστε, ἡ δυσκολία τοῦ ἔργου τοῦ ἱερέα ἔγκειται στὸ ὅτι πρέπει κυρίως νὰ κατανοήσῃ τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τοῦ ἁμαρτήσαντος⁵⁹.

«οὐ γὰρ ἀπλῶς πρὸς τὸ τῶν παραπτωμάτων μέτρον δεῖ τὴν ἐπιτιμίαν ἐπάγειν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων στοχάζεσθαι προαιρέσεως» (PG 48, 635).

---

58. Εἰς ΣΤ΄ Ψαλμὸν 2: PG 55, 1-2.

59. (PG 48, 635).